

V dodatkih je med drugim navedena Kopitarjeva izjava, da so sledovi stare cerkvene slovanščine posebno vidno ohranjeni v sedanjem panonskem slovenskem narečju (str. 408).

Na koncu knjige so štiri kazala (410—441), osebno, besedno, stvarno in literarno. V tolikšni množici imen in opomb iz raznih strok se je vrnila kakšna netočnost. N. pr. znameniti češki Kopitarjev prijatelj je Mihael Josip Fesl (ne M. I.). — Proskomidija ni del oltarja, kjer se hrani Najsvetejše (str. 353), ampak miza, kamor se polagajo darovi (kruh, vino, kelih) za mašo; proskomidija se imenuje tudi uvod ali priprava za sveto mašo. Oltar pomeni v srbščini in ruščini ves prostor, ki ga mi imenujemo prezbiterij. — V stvarnem kazalu naj bi bila pod besedo Panonija zabeležena tudi str. 203 sl.

Izdaja Kopitarjevih zbranih spisov pod takó strokovnim uredništvom je važna ne le za znanost vobče, ampak je tudi načelno pomembna kot vrnitev k našim velikim slavističnim tradicijam, ki so bile že preveč zanemarjene in skoraj pretrgane.

F. Grivec.

M. Kos: O pismu papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Koclju. Razprave II. (1944) Fil.-histor. razreda Slov. akademije znanosti in umetnosti, str. 269—301.

M. Kos je z Lj. Hauptmannom dvomil o pristnosti tega papeškega pisma, važnega za našo zgodovino. V pričujoči razpravi pa z novimi dokazi potrjuje njega pristnost; zato je ta razprava dvakrat dragocena. Dosedanje dokaze za pristnost Hadrianovega pisma *Gloria in excelsis Deo* (Slava v višnjih Bogu) je dopolnil s stališča diplomatike, t. j. glede na slog papeških listin one dobe. V tem prav za prav orje ledino. Pismo je namreč ohranjeno le v cerkvenoslovanskem prevodu v 8. poglavju Žitja Metodija (ŽM 8). A slovanski zgodovinarji tega pisma doslej še niso preiskali s stališča diplomatike, drugi zgodovinarji, kolikor so se ozirali na to plat, pa so to storili le površno že zato, ker niso mogli kritično uporabljati cksl. teksta. Izsledki M. Kosa so naravnost presenetljivi in dokončno odločilni. Pristnost je neizpodbitno potrjena. Povrh tega je tu z veliko verjetnostjo dokazano, da je pismo v latinškem jeziku (in bržda tudi v grškem prevodu) oblikoval papežev bibliotekar Anastazij, znan kot rimski Cirilov spremljevalec in občudovalec. Pismo je bilo napisano v dobi med junijem in decembrom l. 869., kar se lepo ujema z zgodovinskim kontekstom in okvirom.

Pisec kritično uporablja in ocenja dosedanje razprave o tem vprašanju; največ uporablja moje razprave, kakor naglašja na str. 273. V soglasju z menoj priznava, da je v začetku ŽM 8 naveden odlomek posebnega pisma knezu Koclju. Tu zbuja pozornost izražanje, da je apostol Peter »prvi nastolnik in ključdržec nebeškega kraljestva«. Ključdržec je cksl. prevod zelo običajnega grškega *kleiduhos*; latinski *claviger* je nekoliko redkejši, a v papeških listinah, zlasti v tistih, pri katerih je sodeloval Anastazij, se večkrat ponavlja. Težavnejši je prvi nastolnik. Nastolnik se v ŽM 1 in 17 rabi v pomenu naslednik; Miklošičev slovar ima zabeležen samó ta pomen. V papeževem pismu pa more biti le prevod grškega Petrovega naslova *protothronos*. M. Kos je za ta grški izraz našel meni neznan latinski prevod *primus sessor* v papeških pismih, pri katerih je sodeloval Anastazij. Istočasno sem našel v cksl. slovarkem gradivu I. Sreznovskega doslej neopaženo cksl. potrdilo, namreč prvi nastolnik (v Sinajskem pateriku 11. stol.) v pomenu grškega *próedros*, kar znači doslovno isto kakor slovenski predsednik. Takó sva se torej složno srečala. Podobno se najini izsledki tudi glede Hadrianovega pisma trem slovanskim knezom večinoma ujemajo in dopolnjujejo.

O sedanjem začetku Slava v višnjih Bogu je M. Kos, skladno z mojim dokazovanjem, dognal, da se ujema s Hadrianovim slogom. Vendar

zasluge za našo slovstveno zgodovino; cerkvenoslovansko pismenstvo pa je druga stroka. Neovržno dokazana zveza frisinških spomenikov s cerkvenoslovanskim pismenstvom se hkrati sklada s trditvijo o stari naši slovanski literarni tradiciji in v sodobno popravljeni obliki nadaljuje velike tradicije Kopitarjeve šole.

odločno trdi, da je v izvornem latinskem besedilu pred tem angelskim slavospevom stal še kratek uvod. Toda njegov dokaz iz dveh drugih pisem istega papeža ni trden, ker sta oni dve pismi po vsebini bistveno drugačni. Tam namreč papež ne izraža božične radosti, ampak resnobno zaskrbljeno opominja k slogi; vzklik božične radosti torej v njih nikakor ne more stati prav v začetku. Pismo slovanskim knezom pa je od začetka do konca prežeto z božično radostjo slave božje. Prof. Kos naj torej svojo trditev ublaži in naj jo predlaga le kot domnevo; saj je ni in ne bo mogel trdno dokazati. — Vzrok papeževe radosti je dejstvo, da je Bog spodbudil srca Slovencev. Glede na običajni pomen stsl. glagola vzdigniti ni primeren Miklošičev in moj prejšnji prevod: *expergefecit*, *predramil*, ampak *spodbudil*, *excitavit*. Isto namiguje tudi betlehemska sveta noč, kjer pastirji niso spali, ampak čuli »na nočnih stražah« (Lk 2, 8); Bog jih je po angelih spodbudil, a ne šele *predramil*. Prof. Kos naj torej prevod tu popravi. Res se prebujenje lepo ujema s Cirilovo teologijo o dremavi brezbržnosti (*medlosti*, *rhathymia*) in o krepstnem prebujenju, a v tem pomenu se rabi drug glagol.

Gledé mojega prevoda *svečeniški prestol* (*sacerdotalis thronus*) je g. M. Kosa zmotilo neko nesporazumljenje: jaz hočem podati natančen prevod cksl. teksta in ohraniti njegovo vzhodno miselnost, on pa hoče rekonstruirati prvotni latinski tekst. Moj prevod je torej pravilen (str. 383); primerno upošteva vzhodno slovansko miselnost, ki za papeža še danes rabi cksl. izraz *prvosvečenik*; v cksl. tekstih pa se značilno ponavlja *svečeniški prestol*. Latinski naslovi papeškega prestola so teologom itak dobro znani.

Za diplomatično latinsko rekonstrukcijo značilnega izražanja *svečeniški prestol* je treba upoštevati tudi Miklošičev prevod *episcopalis thronus* in dodati še inačico *pontificalis*. S tem se približamo običajnemu latinskemu izražanju. M. Kosova rekonstrukcija *sedes apostolica* tukaj ni pravilna, ker ne upošteva cksl. teksta in konteksta. Cksl. besedilo ne daje nobene podlage za takšno rekonstrukcijo; kontekst pa jo odločno odklanja. Običajni papeški naslov (*apostolica sedes*) je namreč v naslednjem stavku dobesedno izražen; zato ni razloga, da bi mogel ali moral biti zapisan tudi v prejšnjem stavku, kjer dejansko stoji bistveno drugačen izraz.

V tej zvezi navaja M. Kos še prevod *sancta sedes*, češ da je Miklošičev, a v resnici je Jagičev. Prav za prav je tudi to le poskus latinske rekonstrukcije; prevod je: *sacerdotalis*, *episcopalis*, *pontificalis*. Vendar bi po posredovanju onega latinskega izraza morebiti našli grški izraz za cksl. svetiteljski stol.

Najtežje je mesto o izobčenju nasprotnikov slovanskega bogoslužja. M. Kos se je tu v glavnem pridružil moji razlagi. O rekonstrukciji Šahmatova je med nama majhno nesporazumljenje. Ono rekonstrukcijo tudi jaz izrečno priznavam za možno in verjetno, a odklanjam trditev, da je edino pravilna. Rekonstrukcija je rekonstrukcija in v danem primeru le domneva. To je treba naglasiti, ker so na to domnevo mnogi (med njimi tudi M. Kos, str. 288) naslanjali svoj dvom o pristnosti pisma. Mesto je pokvarjeno in dvomljivo; torej ne more služiti kot trden dokaz proti pristnosti pisma. Takšen je smisel mojega dokazovanja.

M. Kos priznava in dopolnjuje moje ugotovitve, da v cksl. prevodu še proseva prvotna lepota in uglajenost pomembnega pisma Hadrina II.; tudi to potrjuje dokaze za pristnost.

Novi izsledki M. Kosa so enako važni za mednarodno znanost kakor tudi za pravilno umevanje naše zgodovine 9. stoletja. Po njegovih novih dokazih in po odločni ugotovitvi R. Nahtigala o zvezi frisinških spomenikov s cksl. pismenstvom je častna zveza naše zgodovine in književnosti s sv. Cirilom in Metodom dokončno zavarovana proti razdiralnim poskusom. F. Grivec.

Codex iuris canonici — Zakonik cerkvenega prava. Prevedel in z novimi odloki priredil dr. Alojzij Odar. V Ljubljani, 1944. Strani 1054 in XXXII. Cena vezani knjigi 250 lir.